

tutis gratia, quo libentius reipublicæ causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Ob eam enim ipsam causam Erechtheus Athenis, filiaque ejus, in numero deorum sunt. Itemque Leo natarum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, a quo est urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei molestus, Alabandum deum esse confirmaret, Herculeum negaret: Ergo, inquit, *mibi Alabandus, tibi Hercules sit iratus.*

XX. Illa autem, Balbe, quæ tu a cælo astrisque ducebas, quam longe serpant, non vides. Solem, deum esse, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quod si Luna dea est: ergo etiam Lucifer, cæteraque errantes, numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes. Cur autem Arqui species non in deorum numero reputatur? Est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse natus. Cujus si divina natura est, quid facies nubibus? Arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. Quod si nubes retuleris in deos, referendæ certe erunt tempestates, quæ populi Romani ritibus consecratæ sunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, dii putandi. Nostri quidem duces, mare ingredienti, immolare hostiam fluctibus consueverunt.

Tum si est Ceres a gerendo, (ita enim dicebas) terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? Sin terra: mare etiam: quem Neptunum esse dicebas. Ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maso ex Corsica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spionem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipimus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur.

XXI. Nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum

genere in cælum translatos, non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sancteque veneramus. Principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem & inventricem belli ferunt: tertium Cretensem, Saturni filium, cujus in illa insula sepulcrum ostenditur. *Διόσκυροι* etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertii dicuntur a nonnullis Alco, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit.

Jam Musæ prima quatuor, nata Jove altero, Thelxiopé, Aœdæ, Arche, Melete: secundæ, Jove tertio & Mnemósyne, procreate novem: tertiæ, Jove tertio Piero natæ, & Antiopa, quas Pieridas, & Pierias solent poætæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. Cumque tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quam multi a theologis proferuntur? Unus eorum Jove natus, nepos Ætheris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano Nili filio, cujus urbem Ægyptii volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, avum Jalyfi, Camiri, & Lindi: quintus, qui Colchis fertur Ætam & Circeam procreavisse.

XXII. Vulcani item complures: primus Cælo natus, ex quo Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt: secundus Nilo natus, Opas, ut Ægyptii appellant, quem custodem esse Ægypti volunt: tertius ex tertio Jove & Junone, qui Lemni fabrica traditur præ-

M m m 2

fuisse:

30 Ex quo *Minerva Apollinem*] Ita Man. & Lamb. Victorius autem & Gruterus: Ex quo *Minerva*, & *Minerva* &c. Satis, opinor, fuerat omitti conjunctionem &, qua editiones aliaz sine incommodo caruerant. Nam si existimavit Davifus, qui Gruterum sequitur, mancam esse hanc phrasim, Ex quo *Minerva Apollinem*: debuerat videre, se proxima revocandum esse verbum *procreavit*. Olivet.

fuisse: quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, Die matre natus: cujus obscenius excitata natura traditur, quod adpectu Proserpinæ commotus: alter Valentiæ & Phoronidis filius, is, qui sub terris habetur, idem Trophonius: tertius Jove tertio natus, & Maia, ex quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare: quintus, quem colunt Pheneata, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges & literas tradidisse. Hunc Ægyptii Thoth appellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Æsculapiorum primus, Apollinis, quem Arcades colunt; qui specillum invenisse, primusque vulnus dicitur obligavisse: secundus secundi Mercurii frater; is fulmine percussus, dicitur humatus esse Cynosuris: tertius, Arhippi & Arfinoæ; qui primus purgationem alvi, dentisque evulsionem, ut ferunt, invenit; cujus in Arcadia non longe a Lusio flumine sepulcrum & lucus ostenditur.

XXIII. Apollinum antiquissimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta; cujus de illa insula cum Jove ipso certamen fuisse traditur: tertius Jove tertio natus, & Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo se leges ferunt accepisse. Dianæ item plures: prima Jovis & Proserpinæ, quæ pinnatum³¹ Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Jove tertio & Latona natam accepimus: tertiæ pater Upis traditur, Glauce mater; eam Græci sæpe Upim paterno nomine appellant. Dionysios multos habemus: primum Jove & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: tertium, Caprio patre³²,

cum-

³¹ Quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur? Cur pinnatum? An ergo non pinnati Cupidines ceteri? Non est mihi dubium, scripsisse Ciceronem, primum Cupidinem. Dicit enim mox: Cupido primus. Mercurio, et Diana primus natus. Quod ut erat ad no-

minum vitandam confusionem necessarium, ita nunquam est a Cicrone, in hac totominum recensione prætermisum. *Buberius.*

³² Tertium Caprio patre] De hoc Caprio nihil est a quoquam memoria proditum. *L. Ampelius*, cum has e Cicrone fabulas de-

eumque regem Asiæ præfuisse dicunt, cui Sabazia sunt instituta: quartum Jove & Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso natum & Thyone, a quo Trieterides constituta putantur.

Venus prima Cælo & Die nata; cujus Elide delubrum videmus: altera, spuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia, Jove nata, & Diona; quæ nupsit Vulcano; sed ex ea & Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyroque concepta; quæ Astarte vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est. Minerva prima, quam Apollinis matrem supra diximus: secunda orta Nilo; quam Ægyptii Saitæ colunt: tertia illa, quam Jove generatam supra diximus: quarta Jove nata & Coryphe, Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt: quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem; cui pinnatum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: secundus, Mercurio & Venere secunda: tertius quidem est Anteros, Marte & Venere tertia.

Atque hæc quidem, & ejusmodi, ex veteri Græciæ fama collecta sunt. Quibus intelligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. Vestri autem non modo hæc non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando quorsum quidque pertineat. Sed eo jam, unde huc digressi sumus, revertamur.

XXIV. Num censet igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc refellenda? Nam mentem, fidem, spem, virtutem, honorem, victoriam, salutem, concordiam, cæteraque ejusmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, ut spes, ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis sunt, ut honos, ut salus, ut victoria. Quarum rerum utilitatem video; video etiam

con-

scriberet, videtur legisse, *Cabiro*: unde factis probabilem duxit conjecturam *Jac. Gronovius*, pro *Caprio* reponendum esse *Cabiro*. Fustilia vix est Davilio; non mihi. Habemus enim ex Apollonii interprete, *Argonau.* l. 917, cujus verba descripsit auctor *Erylogici* magni, v. *K&B&C*, duos duntaxat

primis temporibus *Cabiro* fuisse, seniore, Jovem; Bacchum, juniorem. Vix dubium esse possit, quin Cicero hic de Baccho loquatur *Cabiro*, & Jovis *Cabiri* filio. Nihil video, ut in re admodum incerta, certius idem.

consecrata simulacra. Quare autem in his vis deorum insti-
tum intelligam, cum cognovero. Quo in genere vel maxime
est Fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia & teme-
ritate sejungit: quæ digna certe non sunt deo.

Jam vero quid vos illa delectat explicatio fabularum, &
enodatio nominum? exsectum a filio Cælum, vinctum itidem
a filio Saturnum. Hæc, & alia generis ejusdem ita defendi-
tis, ut ii, qui ista finxerunt, non modo non insani, sed et-
iam fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nomi-
nibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se fa-
turat annis: Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia mi-
nuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ce-
res, a gerendo. Quam periculosa consuetudo! in multis enim
nominibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano?
quanquam, quoniam Neptunum a nando appellatum putas;
nullum erit nomen, quod non possis una litera explicare, un-
de ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus
es, quam ipse Neptunus. Magnam molestiam suscepit, &
minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde
Chrypsippus, commentitiarum fabularum reddere rationem:
vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare.
Quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter
rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui
diu appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum.

XXV. Qui tantus error fuit, ut perniciosus etiam rebus non
modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constitue-
rentur. Febris enim sanum in Palatio, & Orbonæ ad ædem
Larum, & aram malæ Fortunæ Esquilis consecratam viden-
mus. Omnis igitur talis a philosophia pellatur error, ut,
cum de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis im-
mortalibus: de quibus habeo ipse, quid sentiam; non habeo
autem, quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum
cum intelligentia per mare pertinentem. Idem de Cerere. I-
stam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo
comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum at-
tingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, ut & esse deos,

&

& quales sint dii, discere possum, quam quales tu eos esse vis.
Videamus ea, quæ sequuntur: primum deorum provi-
dentia mundus regatur: deinde consulantne rebus humanis.
Hæc enim mihi ex tua partitione restant duo: de quibus si
vobis videtur, accuratius discedendum puto. Mihi vero, in-
quit Vellejus, valde videtur: nam & majora exspecto; &
his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus, In-
terpellare te, inquit, Corta, nolo: sed fumemus tempus a-
liud: efficiam³³ profecto, ut fateare. Sed * * *

XXVI. Nequaquam³⁴ istuc istac ibit: magna inest certa-
tio.

Nam³⁵ ut ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?
Niobe parumne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pe-
stem machinari? Illud vero quam callida ratione?

Qui vult, quod vult; ita dat se res, ut operam dabit.
Qui est versus omnium³⁵ b seminator malorum.

Ille

³³ Efficiam profecto, ut fateare. Sed] Et
pendet sententia, & lacuna ingens partem
hujus libri tertiam, ac fere quartam abfor-
buit. Hanc veterum olim Christianorum re-
ligione factam esse habem, scio quosdam
dicere: quæ dicendi causa sit, nescio. Quid
enim fuit denique, cur hæc amitterent, &
alia relinquere haud minus noxia, si non
etiam magis? Arnobius quidem, lib. III,
alios facti auctores indicat, cultores ipsos
deorum. Tullium enim ait, nullam veritum
impietatis invidiam, ingenue, constanter & li-
bere, quid super populari de diis opinione sen-
sisset, sic explicasse, ut prorata esset hæc cau-
sa, nec secundas actiones a Christianis posu-
laret. Idcirco esse non paucos, qui averfen-
tur & fugiant de hoc argumento libros eius.
Quin etiam alios dicere: Oportere statim per
Senatum, abolerentur ut hæc scripta, quibus
Christianus religio comprobetur, & veritatis op-
primatur auctoritas. Quæ scripta vero, si non
hæc de Natura Deorum? Quid enim? Ro-
manorum deos oppugnat homo Romanus,
consularis, initiatus, augur, pontifex. Si
ergo scelus in se fieri, cui prodest factum; non
est difficilis conjectura, utris in partibus,
Christianis an aliis; queri hujus libri vici-
tates oporteat. Verum hanc nobis paupé-
tatem religio fecerit, an superstitio; ignis,

an aqua; homo, an quadrupes; quid scire
interest? ubi nihil solatii relict, nisi quod
ille ait; ut quod videt perisse, perditum du-
cat. Olivetus.

³⁴ Nequaquam istuc istac] Ut ostendat
disputator Academicus quod instituit, in ra-
tione multum esse ad concludenda scelera,
& veteribus tragediis exempla quædam pro-
ducit. Hi duo versus fuisse videntur in ca-
oratione, quam habuit irritata Niobe, cum
venturi profusa Manto Thèbanas mulieres ad
divinos honores Latonæ & Latonigenis dese-
rendos esset adhortata. (Ovid. Metamorph.
vi. 157.) Nequaquam istud negotium ista
via procedet, res non ita fiet ut tu fua des.
Magnus adest certatio. Grave & longum cer-
tamen inter nos commitemus ego & Lato-
na, priusquam me sibi subiectam habeat.
Anon.

³⁵ Nam ut ego illis supplicarem] Illis,
hoc est Latonæ, Apollini, Dianæ. Erant ut
ego illis supplicarem? Interrogatio cum in-
dignatione. Atque in his duabus voculis,
Ego illis, plus inest, quam in tricenis ver-
sibus, quos apud scriptorem Metamorpho-
seon eadem hæc Niobe declamavit. Legas,
& conferas, Idem.

³⁵ b Omnium seminator malorum] Cui
hic versus esse dicitur omnium seminator ma-
lorum.

Ille transversa³⁶ mente mihi hodie tradidit repagula:
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem
dabo:

Mibi mærores, illi luctum: exitium illi, exilium mihi.
Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini
solum tributam dicitis, bestia non habent. Videtne igitur,
quanto munere deorum finis affecti? Atque eadem Medea
patrem, patriamque fugiens:

postquam pater³⁷
Appropinquat, jamque, pene ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obruncat, membraque articularum dividit,
Perque agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
Ut, dum nati dissipatos artus captaret parens,
Ipsa interea effugeret: illum ut mæror tardaret sequi;
Sibi salutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut scelus, sic ne ratio quidem defuit. Quid? ille fune-
stas epulas fratri comparans, nonne versat huc & illuc cogi-
tatione rationem?

Major mihi moles³⁸, majus miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contrundam & comprimam.

XXVII. Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat
habuit conjugem illexisse in stuprum: de quo recte & verissi-
me loquitur Atreus:

Quod re in summa summum esse arbitror
Periculum, matres coinquinari regias;
Contaminari stirpem; admisceri genus.

At id ipsum quam callide, qui regnum adulterio quæreret?

lorum? Opinor, quia nihil est tam turpe,
tam flagitiosum, quod projecta illa, & ef-
frenata cupiditas hominis, propositum ad
facinus quacunque ratione & via per fas &
nefas inuenit, incensatum relinquit. At i-
dem versus omnium quoque bonorum femi-
nator recte dici potest: ad quem enim apli-
cem virtutis & gloriæ non aspirat magno a-
nimo vir, qui vult quod vult? *Lescaloper.*

³⁶ Ille transversa] Ille, pater meus Hæ-
tes: transversa mente, alieno abs me ani-
mo; Miki tradidit repagula, quibus cum vi-
ratur ad me includendam, ipsa utar ad re-
cludendam omnem iram. Perniciem illi da-

bo: Absyrtum ejus filium interficiam; vel-
lus aureum, regni insignie, auferam &c. *I-
dem.*

³⁷ Postquam pater &c.] Vide sis pro-
lege Manilia cap. 9. Sic & inter alios, Apol-
lodorus Bibl. lib. I. cap. 9. 6. 23. Sed alio
prorsus modo rem narant Apollonius Rho-
dius Argon. lib. IV. 455. & Hyginus Fab.
XXIII. *Druisifus.*

³⁸ Major mihi moles &c.] Duos hocce
versus Iambicos exhibet etiam noster lib.
III. de Orat. cap. 58. & Tusc. IV. 16. Et
Accii sunt Atreo deprompti, simul ac ii qui
sequuntur, ut eruditus placet. *Idem.*

Addo (inquit) huc³⁹, quod mihi porrento caelestum
pater

Prodigium misit regni stabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma
Quondam Thyestem clepere ausum esse & regia:
Qua in re adjurricem conjugem cepit sibi.

Videturne summa improbitate ulus non sine summa esse ra-
tione?

Nec vero scena solum referta est his sceleribus, sed multo
vita communis pæne majoribus. Sentit domus uniuscujusque,
sentit forum, sentit curia, campus, focii, provinciæ, ut,
quemadmodum ratione recte fiat, sic ratione peccetur: alte-
rumque & a paucis, & raro; alterum, & sæpe, & a pluri-
bus: ut satius fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus
datam esse rationem, quam tanta cum pernicie datam.
Ut vinum ægrotis, quia prodest raro, nocet sapissime, me-
lius est non adhibere omnino, quam spe dubiæ salutis⁴⁰ in
apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit,
humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen,
solertiam, quam rationem vocamus, quoniam pestifera sit
multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quam
tam munifice, & tam large dari. Quamobrem si mens vo-
luntatque divina idcirco consuluit hominibus, quod iis largi-
ta est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione dona-
vit: quos videmus, si modo ulli sunt, esse perpaucos. Non
placet autem paucis a diis immortalibus esse consultum. Se-
quitur ergo, ut nemini consultum sit.

XXVIII. Huic loco sic soletis occurrere: Non idcirco non

Tom. II.

N n n n optime

³⁹ Addo huc, quod] Typographi nostri,
Græverianos secuti & Davisanos, apice o-
nerarunt istud quod, & sic fecerat Robertus
quoque Stephanus. Adverbii tamen locum
hic non occupat, si recta est, ut equidem
arbitror, Lescaloperii paraphrasis. *Addo huc*
(ad incesum) *Thyestem quondam ausum*
esse clepere (clam surripere) *e regia* (e pa-
latio meo) *agnum clarum coma aurea* (vel-
lere aureo) *quod prodigium caelestum pater*
misit mihi, *porrento* (per porrentum, sive
per sautum omen) *regni stabilimen mei* (ut

esset ille monstruosus agnus regni mei firma-
mentum: erat enim in fati, ut is regna-
ret, penes quem ille agnus esset) *qua in*
re (quo in furto) *adjurricem conjugem cepit*
sibi (Thyestes adjutus est ab Eroe uxore
mea, quam scilicet ad id facinus illecebris
suis & adulterio compulsi.) *Oliveras.*

⁴⁰ Spe dubiæ salutis] Legi possit spe du-
bia salutis, prout amplissimus Buhertius re-
mendavit. Noster tamen codices receperit scri-
pturæ pertinaciter adhæret, nec eam mo-
veo. *Davifus.*

optime nobis a diis esse provisum, quod multi eorum beneficio perverte uterentur: etiam patrimonii multos male uti: nec ob eam causam eos beneficium a patribus nullum habere. Quisquam istuc negat? aut quæ est ⁴¹ in collatione ista similitudo? Nec enim Herculi Dejanira nocere voluit, cum ei tunicam, sanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodesse Phæro ⁴² Jasoni is, qui gladio vomicomæ ejus aperuit, quam sanare medici non potuerant. Multi enim, etiam cum obesse vellent, profuerunt, & cum prodesse, obsuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accipit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amice dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu & cogitatione, id est, ratione, perfitur? Nam omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio. Sed a deo tantum rationem habemus, si modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, a nobis. Non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficium deorum data. Quid enim potius hominibus dedissent, si iis nocere voluissent? Injustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ femina essent, si his vitiiis ratio non subesset?

XXIX. Medea modo & Atreus commemorabantur a nobis, heroicæ personæ, inita subductaque ratione, nefaria scelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne semper in ratione versantur? parumne subtiliter disputat ille in Eunuchis ⁴³?

Quid igitur faciam?

Exclusit, revocatur: redeam? non; si me obsecrer.

Ille vero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summaque inopia suave esse dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberos

Diffi-

⁴¹ *Quæ est in collatione ista similitudo?* Non dubito, quin voces, in collatione, sint explicatio librarii, primitus ad marginem scripta, sed quæ postea textum ipsum invasit. Voluit enim fraterculus iste, Tullii mentem plenius declarare: quocirca collationem seu comparationem, quæ præcessit, ni-

hil ad rem facere verbis disertis monuit. *Idem.*

⁴² *Phæro Jasoni*] Vide Plin. vii. 51, & quæ ibi annotavit Joan. Harduinus, quem, studiorum olim meorum fautorem & adiutorem, hodie caritem numero. *Oliva.*

⁴³ *In Eunuchis*] Terentii, Act. I. Sc. I.

Difficilem, qui se nec amet, nec studeat tui.
Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

*Aut tu illum fructu fallas, aut per literas
Avertas aliquod nomen: aut per servolum
Percutias pavidum. Postremo, a parco patre
Quod sumas, quanto dissipas libentius?*

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

*Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. Ita omnes meos dolos, fallacias,
Præstigias præstrinxit commoditas patris.*

Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio ⁴⁴ possit dicere,

Cedo senem: jam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

XXX. Sed exeamus e theatro: veniamus in forum. Sessum it prætor. Quid? ut judicetur, qui tabularium incendit. Quod facinus occultius? At se Q. Sotius, splendidus eques Romanus ex agro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sexprimorum imitatus est. Quid hoc homine solertius? Cognosce alias quæstiones, auri Tolosani ⁴⁵, conjurationis Jugurthinæ ⁴⁶. Repete superiora: Tubuli ⁴⁷ de pecunia capta ob rem judicandam: posteriora ⁴⁸, de incestu rogatione Peducaæ: tum hæc quotidiana, sicæ, venena, venena, testamentorum etiam lege nova quæstiones. Inde illa actio, O-

N n n n 2 pe

⁴⁴ *Phormio*] In fabula Terentii, Act. II. Sc. II.

⁴⁵ *Auri Tolosani*] Quod Q. Cæpio consul diripuit. Præter historicos, vide sis Gellium III. 9. *Devisus.*

⁴⁶ *Conjurationis Jugurthinæ*] De qua Sallustius.

⁴⁷ *Tubuli*] De quo lib. I. cap. 23, & de Finibus, II. 16.

⁴⁸ *Posteriora, de incestu, rogatione Peducaæ*] Ad illustrandum hunc locum facit, quod

narrat Afconius, in Orat. pro Milon. 12, *Sext. Peduceus tribuus pleb. criminatus est L. Metellum pontificem maximum, totumque collegium pontificum male judicasse de incestu virginum Vestalium, quod unam modo Emilianam damnaverat, absolverat autem duas, Marciam & Liciniam. Populus L. Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quæreret: isque & utraque eas, & præterea complures alias damnavit.* Buharius.

pe consilioque tuo furtum ajo factum esse. Inde tot iudicia de fide mala, tutela, mandati, pro socio, fiducia; reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt. Inde iudicium publicum rei privatae lege Lætoria. Inde everriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo⁴⁹; quod C. Aquilius, familiaris noster protulit: quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cum aliud sit simulatum, aliud actum.

Hanc igitur a diis immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, & malitiam dederunt: est enim malitia, versuta & fallax nocendi ratio. Iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, cæteraque, quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Utinam igitur, ut illa anus optat,

ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidisset abiogna ad terram trabes!

fic istam calliditatem hominibus dii ne dedissent! qua perpauci bene utuntur; qui tamen ipsi sæpe a male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc divinum rationis & consilii ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum esse videatur.

XXXI. Sed urgetis identidem, hominum esse istam culpam, non deorum. Ut si medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempestatis accuset. Etsi hi quidem homunculi, sed tamen ridiculi: quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? Contra deum⁵⁰ licet disputare liberius. In hominum vitiis ais esse culpam. Eam dedisses⁵¹ hominibus rationem, quæ vitia culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia spe bene tradendi relinquimus; qua possumus falli: deus falli qui potuit? An ut Sol,

in

⁴⁹ Iudicium de dolo malo] Vide lib. de Offic. III. cap. 14.

⁵⁰ Contra deum licet disputare liberius) Quid ita? Quoniam, inquit Academicus, cum sit deus longe perfectissimus intelligenti potestate, prudentia, & reliquis virtutibus, quæ ad gubernationem spectant, si quid ab illo peccatum erit, minime omnium fit excusandum. Dei causam adversus Acade-

micos egerunt innumerabiles theologii. *Lesl.*

⁵¹ Eam dedisses hominibus rationem] Hic dedisses perinde valet ac dare deberas. EA enim modus, quem grammatici *potentiola* vocant, & quo significari ajunt, post Priscianum lib. xviii. non solum potestatem rei efficiendæ, sed voluntatem quoque, atque etiam debitum. *Idem.*

in currum cum Phaethontem filium sustulit? aut Neptunus, cum Theseus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuisset potestatem? Poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipsi dii poetici si scissent, perniciosam fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur.

Et, si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim afotos ex Aristippi, acerbos e Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quod perverse philosophorum disputationem interpretarentur, tacere præstaret philosophis, quam iis, qui se audissent, nocere. Sic, si homines rationem bono consilio a diis immortalibus datam, in fraudem malitiamque convertunt: non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Ut si medicus sciat, eum ægrotum, qui iustus sit vinum sumere, meracius sumpturum, statimque periturum, magna sit in culpa: sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dedit iis, quos scierit ea perverse & improbe usuros. Nisi forte dicitis eam nescisse: Utinam quidem! Sed non audebitis. Non enim ignoro, quanti ejus⁵² nomen putetis.

XXXII. Sed hic quidem locus concludi jam potest. Nam si stultitia, consensu omnium philosophorum, majus est malum, quam si omnia mala & fortuna & corporis ex altera parte ponantur: sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes fumus, quibus vos optime consultum a diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil interest, utrum nemo valeat, an nemo possit valere: sic non intelligo, quid intersit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. Ac nos quidem nimis multa de re apertissima. Telamo autem uno versu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam si curent⁵³, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debe-

⁵² Quanti ejus nomen putetis] Legendum videtur, quanti ejus numen putetis. Davi- quos descripsit Cicero, de Divin. II. 50. *Es-*

⁵³ Nam si curent] Non monuerunt inter-

pretas, unde petitus sit hic versus. Ex En- nii Telamone, ubi duobus illis subjungitur. quos descripsit Cicero, de Divin. II. 50. *Es-*

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minus: bonis quidem certe consulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortissimos & optimos viros, in Hispania Pœnus oppressit? Cur Maximus extulit filium consularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum Cannæ sustulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? Cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, idemque doctissimus, P. Rutilius in exilio est? Cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drusus? Cur temperantiæ, prudentiæque specimen, ante simulacrum Vestæ, pontifex maximus est? Q. Scævola trucidatus? Cur ante etiam tot civitatis principes a Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus⁵⁴, C. Marius, Q. Catulum, præstantissima dignitate virum, mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis male evenerit: nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter, septimum consul, domi suæ senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit?

XXXIII. At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impediri que, ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Summo cruciati supplicioque Q. Varius, homo importunissimus, periit: si, quia Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat; illos conservari melius fuit, quam pœnas sceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissima, & beatissima civitatis. Quam multos⁵⁵ ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus? At Phalaris, at Apollodorus pœnas sustulit. Multis quidem ante cruciatis & necatis. Et prædones multi sæpe pœnas dant: nec

tamen

⁵⁴ Omnium perfidiosissimus] Omnium utique perfidiosorum perfidiosissimus. Sic enim esse referendas phrasas illas docent grammatici. Anonymus.

⁵⁵ Quam multos ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus] Athenis arcem Pisistratus & tyrannidem occupavit, anno periodi Julianæ 4153. Vita exceffit, 4186. regiam potestatem

obtinuit annos vii. non tamen continentes; sed exiliis duobus interruptos. Urbe pulsus anno 4161, locum recepit 4166, pulsus iterum 4170, rediit, 4180. Quæ sunt a me exposita olim suis, & idoneis prædiis firmata, in dissertatione, Trevolentibus, ut vocant, Commentariis inserta, anni 1709. mens. Octob. Baherius.

tamen possumus dicere, non plures captivos acerbe, quam prædones necatos. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo, Platonem legens. Videtne igitur, deorum iudicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum?

XXXIV. Diogenes quidem Cynicus, dicere solebat, Harpulum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionysius, de quo ante dixi, cum fanum Proserpinæ Locris expilavisset, navigabat Syracusas: isque cum secundissimo vento cursum teneret, ridens, *Viderisne, inquit, amici, quam bona a diis immortalibus navigatio sacrilegis derur?* Atque homo acutus, cum bene⁵⁶ planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat: qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Jovis Olympii, aureum ei detrahit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornat ex manibus Carthaginensium tyrannus Gelo⁵⁷. Atque in eo⁵⁸ etiam cavillatus est, ætate grave esse aureum amiculum, hieme frigidum: eique lancem pallium injecit, cum, id esse ad omne anni tempus diceret. Idemque Æsculapii Epidauri barbam auream demi jussit. Neque enim convenire, barbatum esse filium, cum in omnibus fanis pater imberbis esset. Jam menfas argenteas de omnibus delubris jussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset, *Bonorum Deorum*, uti se eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, & pateras coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eaque se accipere, non aufer-

⁵⁶ Cum bene planeque percepisset] Quem admodum ex Academicorum præscripto, percepisse oportet atque comprehendisse, antequam assentire. Anonymus.

⁵⁷ Tyrannus Gelo] Valerius Maximus Geloni Hieronem substituit: sed falso, ut quidem apparet. Cum enim duo fuerint Hierones reges Siciliæ, vel potius tyranni; prior Gelonis frater, qui illi successit; posterior, qui multo post tempore imperavit: neuter Carthaginenses bello vicit, sed Gelo, dele-

tis uno prælio centum quinquaginta millibus, ut auctor est Diodorus Siculus, lib. xi, & ex illo noster Petavius de Doctr. Temp. lib. xlii, ad ann. Per. Jul. 4218. Unde jure colligo non alium quam Gelonem, amiculum aureum Jovi Olympio ex manibus Carthaginensium obtulisse. *Lascaoperius.*

⁵⁸ Atque in eo cavillatus est] Hoc est, in eo amiculo, occasione lupus amicolæ cavillatus est: in eo jocandi & cavillandi materiam invenit. Anonymus.

aufferre, dicebat. Esse enim stultitiam, a quibus bona prece-
remur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle sumere. Eun-
demque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum pro-
tulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixif-
se, ut, quod quisque a facris haberet, id ante diem certam
in suum quidque fanum referret. Ita ad impietatem in deos,
in homines adjunxit injuriam.

XXXV. Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percuf-
sit, nec Æsculapius misero diuturnoque morbo tabescentem
interemit: atque in suo lectulo mortuus, in Tympanidis⁵⁹
rogum illatus est: eamque potestatem, quam ipse per scelus erat
nactus, quasi justam & legitimam, hæreditatis loco filio tra-
didit.

Invita in hoc loco versatur oratio: videtur enim auctorita-
tem afferre peccandi. Recte videretur: nisi, & virtutis, &
vitiolorum, sine ulla divina ratione, grave ipsius conscientie
pondus esset: qua sublata, jacent omnia. Ut enim nec do-
mus, nec respublica ratione quadam & disciplina designata vi-
deatur, si in ea nec recte factis præmia existent ulla, nec sup-
plicia peccatis: sic mundi divina⁶⁰ in homines moderatio pro-
fecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & ma-
lorum.

At enim minora dii negligunt, neque agellos singulorum,
nec viticulas persequuntur: nec, si uredo, aut grando, quip-
piam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis
qui-

⁵⁹ In Tympanidis rogum illatus est] Re-
legendi mihi de pyra Dionysio fructa quod li-
teris mandavit Athenæus, V. 9. in mentem
venit, Tullium scripsisse forsan: *vi tympani
in rogum illatus est*. Tympanum vocabant
machinam attollendis ponderibus idoneam:
quod certum e Vitruvii lib. X. cap. 4. Ne-
mo nescit, exequialis pompæ partem fuisse
non postremam, pyræ altitudinem, in quam
non facile suffolleretur lectus gravis imposito
cadavere, atque ornamentis, impedimentif-
que varii generis. In regii hujus funeris ap-
paratu, qui rogum struxerat, Timæus arti-
fex, excogitaverat, ut quidem videtur, quid-
piam singularis machinamenti, quo res faci-
lius succederet, & expeditius. Inventum
celebravit fama, historiæ confirmata mo-

numentis, & dignum commemoratione duxit
Tullius; si tamen ita scripsit, uti ego sus-
picor, vestigiis insitens veterum quorundam
codicum, in quibus est: *vi tympanis rogo*,
vel, *rogum*. Quid hoc sit quod assero, ju-
dicent eruditi. Tympani formam, ex veteri
reperio Capuæ monumento expressam, descri-
ptionemque publicavit anno 1727. Alexius
Symmachus Mazochius. *Euberius*.

⁶⁰ Sic mundi divina in homines modera-
tio] Cum hic occurrant tum mundi, tum
in homines, aut hoc, aut illud rejiciendum
videtur. Davinius omittit vocem mundi; ego
vero voces in homines, quia recte dicitur
moderatio mundi, non tamen recte (ut opi-
nor) moderatio in homines. *Petrus*.

quidem reges omnia minima curant. Sic enim dicitis: quasi
ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutillii sim questus,
non de amissa salute.

XXXVI. Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, ex-
ternas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem fru-
gum & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperi-
tatemque vitæ, a diis se habere: virtutem autem nemo unquam
acceptam deo retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim
jure laudamur, & in virtute recte gloriamur: quod non con-
tingeret, si id donum a deo, non a nobis, haberemus. At ve-
ro aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quip-
piam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum diis
gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumptum arbitramur.
Num quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit unquam?
At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque
optimum & maximum ob eas res appellamus, non quod nos
justos, temperatos, sapientes efficiat, sed quod salvos, inco-
lumes, opulentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decu-
mam vocit unquam, si sapiens factus esset. Quanquam Py-
thagoras, cum in geometriâ quiddam novi invenisset, musis
bovem immolasse dicitur: sed id quidem non credo, quoniam
ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne
aram sanguine adpergeret. Ad rem autem ut redeam, judi-
cium hoc omnium mortalium est, fortunam a deo petendam,
a se ipso sumendam esse sapientiam. Quamvis licet Menti delu-
bra, & Virtuti, & Fidei consecremus; tamen hæc in nobis
ipsis sita videmus: spei⁶¹, salutis, opis, victoriæ facultas a
diis expendenda est. Improborum igitur prosperitates, secundæ

Tom. II.

O o o o

que

⁶¹ Spei, salutis, opis, victoriæ facultas a
diis expendenda est] Hæc opponuntur menti,
virtuti, fidei, quæ dicit Cotta in nobis ipsis
sita esse. Annon vero spes tam in nobis sita
est, quam fides? Cur igitur hæc vox cum iis
conjugatur, quæ non in nobis insunt, sed
a diis expendenda sunt? Locus est (opinor)
corruptus, quem sic restituo, loco vocis spei
mutato: *Quamobrem licet menti delubra, &
virtuti, & fidei, & spei consecremus; tamen*

hoc in nobis ipsis sita videmus: salutis, opis,
victoriæ facultas a diis expendenda est. Nec al-
liter Cotta antea locutus erat in cap. 24. *Aut
enim in nobismetipsis insunt, ut mens, ut fa-
des, ut spes, ut virtus, ut concordia: aut o-
perando nobis sunt, ut bonus, ut salus, ut vi-
ctoria: ubi spes (ut in ea, quam præ me
fero, lætione) cum mente, fide, & virtute
conjugitur, non cum salute &c. Idem*.

que res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum, ac potestatem.

XXXVII. At nonnunquam bonos exitus habent boni. Eos quidem adscribimus, attribuiimusque sine ulla ratione diis immortalibus. At Diagoras, cum Samothraciam venisset, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, Tu, qui deos putas humana negligere, nonne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint? *Ita fit*, inquit: *illi enim nusquam picti sunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt.* Idemque, cum ei naviganti vectores adversa tempestate timidi & perterriti dicerent, non injuria sibi illud accidere, qui illum in eandem navem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes, quasvitque num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent. Sic enim res se habet, ut ad prosperam adversamve fortunam, qualis sis, aut quemadmodum vixeris, nihil interfit.

Non animadvertunt, inquit, omnia dii: ne reges quidem. Quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ.

XXXVIII. Quem vos præclare defenditis, cum dicitis, eam vim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur ea pœnæ a liberis, a nepotibus, a posteris. O miram æquitatem deorum! Ferretne ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deliquisset?

Quinam Tantalidarum internecioni modus

Paretur? aut quenam unquam ob mortem Myrtili ⁶²

Pœnis luendis dabitur sarias supplicii?

Utrum poeta Stoicos depravarint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim. Portenta enim & flagitia ab utrisque dicuntur. Neque enim, quem Hipponactis jambus læserat, aut qui erat Archilochi versu vulneratus, a deo inmissum dolorem, non conceptum a se ipso, continebat: nec,

⁶² Myrtili] Mercurii filius erat Myrtilus, de sine hi versus. Sunt autem ab Accio poetam Pelops in mare jecit. Daviscus. Et ta sumpti, quem ille nominat Iulianus Grammaticus. lib. 1. Manuiss.

cum Ægisti libidinem, aut cum Paridis videmus, a deo causam requirimus, cum culpæ pœne vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potius, quam ab Æsculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam unquam ab Apolline potius Spartæ, quam a Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Carthaginem Afrubal. Hi duo illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino irasci posse negatis, deus.

XXXIX. At subvenire certe potuit, & conservare urbes tantas, atque tales. Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo. Ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa ac voluntate moveantur: sic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiose, atque aniliter, sed physica, constantique ratione. Materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamvis subito fingi, convertique possit. Ejus autem universæ scitricem, & moderatricem divinam esse providentiam. Hanc igitur, quocumque se moveat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit; aut negligit res humanas; aut, quid sit optimum, non potest judicare.

Non curat singulos homines. Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & gentes. Quod si has etiam contemnet, quid mirum est omne ab ea genus humanum esse contemptum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos persequi; iidem vultis, a diis immortalibus hominibus dispartiri ac dividi somnia? Idcirco hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nempe singuli vovent: audit igitur mens divina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse tam occupatam, quam putabatis? Fac esse distentam, calum versantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? Cur non rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati sunt.

Hæc fere dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem; sed ut intelligeretis, quam esset obscura, & quam difficiles explicatus haberet.

XL. Quæ cum dixisset, Cotta finem. Lucilius autem, Vehementius, inquit, Cotta, tu quidem investus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis sanctissime, & providentissime constituta est. Sed quoniam advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. Est enim mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris, quos⁶³ vos, pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiusque urbem religione, quam ipsis moenibus cingitis. Quæ deseri a me, dum quidem spirare potero, nefas iudico.

Tum Cotta, Ego vero & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ disputavi, differere malui, quam iudicare: & facile me a te vinci posse, certo scio. Quippe, inquit Vellejus, qui etiam fomina putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipsa tamen tam levia non sunt, quam est Stoicorum de natura deorum oratio.

Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Vellejo Cottæ disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem⁶⁴ videretur esse propensior.

⁶³ Quas (muros) vos pontifices, sanctos & Justinianum, *Instit.* lib. II. Tit. I. 10.
⁶⁴ Ad veritatis similitudinem] Vide lib. de Divin. I. cap. 5.

VARIE

VARIE LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI,

Collectæ, præter illas, quæ in hac editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam, posterior.

5. 6. <i>urbanis</i>] G. humanis. Ut enim urbanus admodum	6. <i>nor</i>] L. eos
6. 27. <i>instrumentis</i>] V. instrumento	23. 2. <i>constituit</i>] V. construit
7. 17. <i>externa</i>] M. L. exteriora	11. <i>dicimus</i>] L. dicimus
21. <i>questor</i>] V. M. G. pro quaestore	per] L. propter
32. <i>amant</i>] L. amant... putant	13. <i>et</i>] M. etiam
9. 1. <i>qui</i>] V. quæ videntur	23. <i>disputantur</i>] L. disputantur
3. <i>facilis</i>] M. L. faciliior	24. 10. <i>eaque se</i>] M. L. delent, se
5. <i>est</i>] L. inest	25. 28. <i>observo</i>] L. obscurato
18. <i>nobis</i>] L. a nobis	ult. <i>absurde</i>] M. L. obscurum
11. 1. <i>questor</i>] V. M. G. pro quaestore	27. 8. <i>quo</i>] L. quod
17. <i>Terrilius</i>] L. Terullius	28. 1. <i>assentiarum</i>] L. assentiri
32. <i>lenior</i>] L. levior	20. <i>posse</i>] V. G. posse
12. 6. <i>P. Valerio</i>] V. M. G. jam P. Valerium	28. <i>oratione</i>] G. ratione
8. <i>tulerint</i>] V. tulerunt	29. <i>aliud</i>] M. L. aliud verum esse, aliud falsum
11. L. <i>Cassius</i>] L. Sp. Cassium	29. 8. <i>nihil</i>] V. non
Pompejum] L. Pompejum, atque	12. <i>horum</i>] L. harum
16. <i>suspiciantur</i>] L. suspicantur	15. <i>excitantur</i>] L. teuntur
19. <i>Similiter</i>] V. simile	16. <i>Quid enim</i>] G. quid tum
27. <i>incitati</i>] L. concitati	19. <i>vera</i>] L. G. veri
ult. <i>nos</i>] V. eos	24. <i>differens</i>] V. differunt
13. 13. <i>perfectissimam</i>] L. perfectissima disciplina	25. <i>se posse</i>] V. delet posse
14. 4. <i>confecta</i>] V. M. G. conficta	31. <i>hoc</i>] M. G. hæc
14. <i>ingredimur</i>] L. aggredimur	30. 11. <i>non iungitur</i>] V. G. conjungitur
15. e] L. philosophi	23. <i>fecit</i>] L. egit
16. 1. <i>unde esset</i> ... <i>unde non esset</i>] L. quod esset... quod non esset	31. 2. <i>sunt</i>] L. sunt, non possunt
17. 2. <i>fit</i>] V. est	14. <i>sonnis</i>] L. fonnis
13. <i>sentiat</i>] V. sentier	18. <i>accedant</i>] V. M. accedunt
19. 12. <i>eam</i>] M. L. etiam stabilem, atque	29. <i>ut esset</i>] M. intereffet
18. <i>has</i>] V. has igitur	4. <i>quis</i>] V. M. G. qui
20. 16. <i>exitum</i>] V. M. G. exitus	23. <i>idem</i>] V. eadem sint
21. <i>quempiam</i>] V. L. quenquam	24. <i>canibus</i>] L. canibus sint
22. 3. <i>sed</i>] V. L. sed id	33. 14. <i>suus ut</i>] M. L. delent, ut
	16. <i>species eorum</i>] L. species horum, & eorum
	17. <i>Primum</i>] V. primum
	34. 9. <i>attendamus</i>] V. G. attendimus

18. in